

Զրեհրող շէմի տակ յուռութենէր են թաղում, դռան վերեւ չորացած փուշ են աստղաձև կապում, և եթէ այս միջոցները չեն ոգնում Երեւոյ՝ դարձնելու, պատ են քաշում և մի ուրիշ տեղից են դուռ բաց անում:

Երբ նորապսակները եկեղեցուց տուն են վերադառնում, շէմի առաջ երկու ափսէ են դնում, որ կոտրեն, զոհն և ապա անցնեն: Նաեւ քաւորը իւր թուրը խրում է դռան ճակատին և այդպէս բռնում, որ նորապսակներն անցնեն: Տղոցկանը, ինչպէս և՛ տատմէրը, առաջին անգամ շէմից անցնելիս ծայրին սոխ անցկացրած շիշ են առնում ձեռին, և անցնելիս Յիսուս Քրիստոս ասում:

Երբ մի երեխայ աչքերը խաղացնում է, Աւետարան ունեցող տան շէմին երկու մեխ են խփում, որ դադարի խաղացնելուց, առողջանայ:

Շէմի վրայից միմեանց ձեռք չեն տալիս և բարեւում, այլապէս կը կռուին միմեանց հետ:

Տղարեբքի ժամանակ երեխայի ընկերքը թաղում են շէմքի մօտ:

Երբ պառկած շունը սատկում է՝ նրա գլուխը կտրում են և շէմքի տակ թաղում. դա յուռութ է համարում «չարոցի» դէմ:

ՏԱՐՐԵՐԻ ԵՒ ՖԻԶԻԲԱԿԱՆ ԵՐԵՒՈՅՔՆԵՐԻ ՊԱՇՏԱՄՈՒՆՔ

Երկիր.—Սրա ձեւը տափարակ է, անծայր և անվերջ: Յամաքը շրջապատուած է ջրով, որ Մեռեալ ծով կամ Ովկիանոս է կոչւում, ուր մշտական խաւար է ափրում և որի մէջ ոչ մի կենդանի չկայ, բացի մի մեծ ձկից: Այս ձուկը փաթաթուել է ցամաքին և մի թիղ է մնացել՝ որ գլուխը պոչին հասնի, երբ հասաւ՝ աշխարհը պիտի կործանուի:

Երկիրը կանգնած է եզան պողերի վրայ, երբ նա Աստուհրամանով ցնցում է գլուխը՝ երկրաշարժ է յառաջանում:

Երկիրը երկու աշխարհներից է բաղկացած՝ լոյս և մութ: Լոյս աշխարհը երկրի վրայ է գտնւում, իսկ մութը՝ երկրի մէջ: Պատահում է, որ մարդիկ ընկնում են մութ աշխարհը, այստեղ երկու «դոշ» (խոյ) կայ՝ սև և սպիտակ, որոնք գալիս միմեանց հետ կռւում են. եթէ մութ աշխարհ ընկածը կարողանայ «Իրեն ցկել» (հեծնել) սև դոշի վրայ՝ սա նրան կտայ սպիտակին և վերջինս նրան կը հանէ լուս աշխարհ: Իսկ եթէ չէնց սկզբից սպիտակի վրայ հեծնի՝ սա կը ձգէ նրան սևի վրայ և վերջինս կիջնցնէ նրան մութ աշխարհի խորքերը:

Լուս աշխարհում միշտ էլ, Ադամից առաջ էլ, մարդիկ են ե-

ղել: Սրանք թէև մարդակերպ են եղել, սակայն անասունի պէս անլեզու և անխելք: Սրանց միջից Աստուած ընտրել է Ագամին, խօսելու շնորհ և խելք տուել ու դրախտում բնակեցրել:

Ադամը 50 զոյգ արու և էգ զաւակ է ունեցել, և կրտսերնեւրին ամուսնացրել է աւազների հետ՝ ասելով. «Սա սուրբ սերմնացանութիւնն է, «մեղք, անառակութիւն չէ»:

Երբ Ադամը մեղանշել է աստծու դէմ, նրան միմորթի է տուել իւր մերկութիւնը ծածկելու, այդտեղից էլ նա սովորել է շոր հագնել՝ կարելով անասունների մորթիներից:

Մի անգամ «չարը» ագռաւի ձեռով վերցրել է մի սատանի եղունգ (վանակատ) և մորթել մի ուրիշ ագռաւ: Կայէնը այս տեսնելով ինքն էլ վերցրել է մի այդպիսի եղունգ և մորթել Աբէլին: Միայն մորթելիս եղունգը փշրուել է: Այնուհետև Կայէնը հետամուտ է եղել, որ մի աւելի կարծր բան գտնի, որ կտրելիս չփշրուի, և երբ ինքը չէ կարողացել գտնել՝ աւանդ է թողել իւր որդիներին, որ նրանք գտնեն. և սրանք երկար որոնելուց յետ գտել են երկաթը: Այսպէս ուրեմն դարբինները Կայէնի սերունդի մէջ են սկիզբն առել:

Սպանուած Աբէլի դիակը հողը չէ ընդունել, որքան որ փորել են և թաղել, հողը դուրս է ձգել գետնի երեսը: Այս ժամանակ Աստուած հրամայել է ընդունել և միենոյն ժամանակ օրհնել է հողը՝ ասելով. Ամէն բան քեզնից կստեղծեմ, պտուղներ, ագրիւններ, ոսկի և այլն. ամէն ինչ քեզնից ծնունդ կառնէ և քեզ կը վերադառնայ: Այն ժամանակ հողն ընդունել է Աբէլի դիակը:

Կայէնի սերնդի մէջ բազմացել են աղջիկները, իսկ Սէթի սերնդի մէջ՝ տղաները: Աղջիկները հնարել են թմբուկն ու քնարը, և նուագածութեամբ, երգով ու պարով որսացել Սէթի տղաներին: Եւ երբ չարութիւնը սրանց մէջ տարածուել է՝ Աստուած բարկացել է և ջրհեղեղ արել:

Ջրհեղեղից ազատուել է միայն Նոյը, և երբ սա տնկել է խաղողի որթը, նրա տակ երեք տեսակ կաթ է լցրել, մարդու, առւծծի և շան: Այս պատճառով և դիւնի խմողը այս երեքից միւնի՝ առւծծի, մարդու կամ շան բնաւորութիւն է ստանում.— կամ կատաղում, կամ լուռ նստում և կամ շարունակ հաչում:

Աշխարհը իւր գոյութիւնը պիտի շարունակէ մինչև որ Ղովտի աղի արձան դարձած կինը որդի ծնի, որը և կոչուելու է Նեու: Այդ տարին «աղեղնակ» (ծիածան) չի կապուելու: Նեուը պէտք է հրաշքներ գործէ, մարդկանց հաւատից հանէ, և իւր հաւատացեալների ճակատներին իւր կնիքը խփէ, որպէսզի վերջին դատաստանի միջոցին որոշուեն: Նեուին պաշտպանելու է աջուց-մա-

ջուջների թաղաւորութիւնը, սակայն շուտով Բրիտտոս նորից գալու է աշխարհ, կոռելու է Նեոի հետ, նրան յաղթելու և վերջ դնելու աշխարհի գոյութեան: Այն ժամանակ արդէն լինելու է վերջին դատաստանը: Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի խնդրքով Նեոի երևալուց առաջ հայոց ազգը վերջացած պիտի լինի, որպէս զի չենթարկուի նրա փորձանքներին:

Բացի մարդկանցից՝ աշխարհում բնակւում են նաև կէսը շուն, կէսը մարդ արարածներ, որոնց գլուխը շան գլխի նման է, իսկ միւս մասերը՝ մարդու: Սրանք խօսելու փոխարէն հաջում են: Սրանք էլ մարդկանց պէս վարում են, ցանում, առնում, ծախում. ունեն քաղաքներ, իշխան, թաղաւոր:

Հեռաւոր կղզիներում ապրում են աջուջ-մաջուջները (թզուկներ). որոնք 8 տարեկան երեխայի մեծութեան են, միայն շատ երկար միտք ունեն, այնպէս որ քսւում է գետին: Նեոի ծնունդիս սրանց թաղաւորութիւնը մի առ ժամանակ պէտք շատ դօրեղանայ:

Լեռներում, քարանձաւներում և մանաւանդ Մասիսի կողերին ապրում են իօթ զլխանի հրէշներ, որոնք չափազանց յաղթանդամ են, ծանրաքայլ և անխելք: Յաճախ սրանք յափշտակում են մարդկային ցեղից սիրուն աղջիկներ և կանայք և նրանց հետ ապրում:

Այսպիսի հրէշների մէջ կան և այնպիսիները, որոնք միայն մի աչք ունեն ճակատի մէջ տեղում: Սրանք կոչւում են Թափաղեօզ մօտ մի անգամ մի մարդ է գնացել, որին նա այրի մէջ փակել է, որպէսզի քնի, վեր կենայ և յետոյ նրան ուտէ: Սա երկաթէ շամփուրը տաքացրել է, և խրել այս Թափաղեօզի աչքը՝ կուրացրել: Յետոյ իր վրայ է առել մի ոչխարի մորթի և խառնուելով ոչխարների հետ՝ մի կերպ դուրս է պրծել այրից, որի դռան առաջ Թափաղեօզը նստած՝ մէկ մէկ շօշափում էր դուրս կնիղդներին, որ բռնէ իր կուրացնողին:

Ծով.—Ծովերը անյատակ են և լի ձկներով, ծովային աղջիկներով, սատանաներով, ձիերով և գոմէշներով:

Ծովային աղջիկները շխուրհիկ հրեղէն են կոչւում. սրանք չափազանց զեղեցիկ են. յաճախ սրանք կիսով չափ դուրս գալով ջրի միջից հրապուրում են նաւորդներին և մի որևէ ֆրաս պատճառում:

Ծովային գոմէշները սպիտակ են լինում: Սրանցից շատ են նկատուած Սեանայ լճում: Սրանք ևս յաճախ դուրս են գալիս ծովից և մերձենում երկրի մատակների հետ՝ տալով մտզանդարաններ, որոնց ոտները, ազին և ճակատը չալ է լինում: Պատմում

են, թէ մի անգամ մի նորադուզու մատակ մի ամբողջ ամիս անհետք կորչելուց յետ՝ յանկարծ գտնուում է ծովի ափին: Ինն ամսից յետոյ այս մատակը մի սպիտակ ձագ է ծնում, որին կենդանի պահելու համար ստիպուած են լինում շարունակ ջրով լի տաշտի մէջ դնել: Եօթ օրից յետ երբ հանել են տաշտից, այլևս չէ կարողացել ապրել և սատակել է:

Երկնակամարը մի անսկիզբ և անծայր ծով է, որ կազմուել է երբ Աստուած երկրիս վրայի ջրերը բաժանել է: Նա եօթը շաբթ (շերտ) է, և իւրաքանչիւր շաբթը աւելի հաստ քան այն տարածութիւնը՝ որ գտնուում է երկրիս և երևացող երկնակամարի միջև: Երկնակամարից վերև գտնուում է Աստուծու ոսկէ թախտը, (գահը), բարձրում եօթը ափ ջուր, որից Աստուծու բարկացած միջոցին մի մի կաթիլ թափուում է նրա գլխին՝ բարկութիւնը իջեցնելու:

Երևե եւ լուսին.—Սրանք քոյր և եղբայր են ¹⁾, քոյր արևը սաստիկ ամաչկոտ է ²⁾ և վախկոտ, այս պատճառով էլ երկու պահապան հրեշտակ ունի, որոնք նրան ցերեկը երկրի երեսով, իսկ գիշերը՝ տակով ման են ածում:

Արեգակն ու լուսինը մի մայր ունին, որը ապրում է երկնքում, աստղատանը: Սա մի անգամ իւր խմորոտ ձեռքով մի լաւ ապտակ է տուել լուսնի ³⁾ երեսին, որի վրայ այժմ էլ նրկատելի են խմորի տեղերը: Գիշերն արեգակը «մէր է մտնում», —գնում է հանգստանալու իւր մօր ծոցում:

Այժմ էլ պառակաները առաւօտները աղօթելիս՝ սրբերին դիմելուց յետ՝ դառնում են արեղակին. «Ով մէրը մէր արեգակ, դու հասնիս օգնութեան» և այլն:

Յաճախ լուսինն զբուիձեն կանչում, ուրիմն և կանչողը իրեն արեւորդի է համարում:

Լուսնի նորին ծնուողը շուտ, իսկ հնացած ժամանակը՝ ուշ կսպիտակի:

Լուսնի նորը տեսնելիս փողի վրայ են անմիջապէս նայում, որ մինչև միւս նորը շարունակ փող ստանան, և կամ բաղդաւոր համարուած մարդու երես են նայում, որպէս զի իրենք էլ բաղդաւոր լինեն:

Երբ լուսնի շուրջը բակ է բռնում՝ ասում են, որ եղանակը խառնուելու է:

¹, ², ³) Սրանց մասին պատմուած աւանդութիւնները նոյնն են, ինչ որ պատմուած են Լոռում. (Տես Ազգ. Հանդ. X գ. եր. 198—9),

Աստղեր.—Սրանցից ամեն մինը մի մարդու է պատկանում։ Եթէ վերջինս արդար է լինում՝ աստղը պայծառ է փայլում, իսկ եթէ մեղաւոր՝ խաւար։

Աստղերը պէտք է իրար բռնեն, իրար դուր գան, որպէսզի սրանց մարդիկն էլ միմեանց բռնեն, միմեանց դուր գան։

Բարի աստղի տակ ծնուածը բարի է լինում, չարի տակ ծնուածը՝ չար։ Միեւոյն աստղի տակ ծնուածները միմեանց նշման և միմեանց սիրող են լինում, այստեղից էլ յառաջացել է Մի աստղի տակ են ծնուել՝ դարձուածքը, որ նշանակում է միմեանց նման են և միմեանց սիրում են։

Երբ մարդը մեռնում է՝ նրա աստղը երկնքից վայր է ընկնում, իսկ երբ ծնւում է՝ Աստուած նրա համար նոր աստղ է ստեղծում։

Ոմանք էլ ասում են, թէ աստղերը ըըլոճներ (ըողոճ) են։ Երբ երկնքից թափւում են երկիր՝ ռալէճներ կոչւում, և շարունակում երկրի վրայ էլ լոյս տալ։ Սրանց սպանելը մեղք է համարւում։

Քաղվան—դառն աստղն այսպէս է կոչւում, որովհետեւ շատ անգամ նրան լուսոյ աստղի տեղ ընդունելով կարաւանը ճանապարհ է ընկնում և անաւտեան ցրտից սառչում կամ մթութիւնից մոլորւում։

Յարդ—գոյի մանապոյրին սանամօր դարմանի մանապարհ են կոչւում, և պատմում են, որ սանամայրը քաւորի դարմանից գողացել է և տանելիս ծակ փէշից թափուելով հետք թողել երկնքի վրայ։

Դիսաւոր աստղին կոչւում են չպատժատու կամ պոլով աստղ և հաւատում են, որ սա երեւելիս համաճարակ, սով, սրածութիւն է լինելու։

Ժիածմոր երեւելիս ասում են թանդնակ է կապել։ Սա Աստծու զօտին է, որի տակից անցնողը՝ սեռը կը փոխէ, տղան աղջիկ, աղջիկը՝ տղայ կը դառնայ։

Երբ ծիածանը կրկնակի է լինում, ասում են. պայծառը հայինն է, խաւարը՝ թուրքինը։

Ժիածանը տեսնելիս խաչակնքւում են և ուրախանում, հաւատարով, որ այդ նշան է, որ Աստծու սիրտը մարդկանց վրայ քաղցրացել է, նրա ողորմութիւնը հասել, ուստի և ասում են. Օրհնեալ են Աստուած և կամ՝ ինչպէս Լօռում։

Կանաչ ու կարմիրը իմ ախպօր գլխին,

Սեն ու սպիտակը՝ թուրքի գլխին։

Ամպերը սունկերի նման բաներ են, կամ բամբակի քիւլաներ (բուլաներ)։ Սրանք իջնում են ծովի վրայ՝ ջուր խմում և ապա

բարձրանում և անձրևում: Ամպը առաջին անգամին զոռալիս սխտորը փշանում է:

Եթէ ամպի առաջին զոռոցը փետրուարին լինի՝ այդ տարին բերքը շատ սակավ է լինելու, իսկ եթէ մարտին՝ շատ առատ:

Նդիականին, այսինքն Նդիա մարգարէի տօնին եկած անձրևի ամեն մի կաթիլը մի մի մարգարիտ է. ծովերի երեսին փոքրիկ արկղիկներ կան, դրանք բացւում են, և լցւում այդ մարգարիտ անձրևի կաթիլներով և խորասուզւում ծովի մէջ: Զկնորսները հանում են և առանց բաց անելու վաճառում:

Եթէ Նդիականին յորդ անձրև գայ՝ բերքը շատ առատ կը լինի:

Նրաշտը աստուածային պատիժ են համարում, իրենց մեղքերի համար տրուած, ուստի և հասարակական մատաղ են անում, Սևանի կամ Նորադուզի Ս. Նշանը բերելով թափոր են կատարում, եկեղեցիներում հսկում անում:

Բացի սրանից երեսաները խուշկուրուրիկ են շինում, այսինքն մի ցախաւելի վրայ շորեր են գցում, ծայրին մի փափախ ծածկում, մի փայտ էլ գլխի մօտից հորիզոնական ձևով անց կացնում, որ թևեր ձևացնի և ապա այս թևերից բռնած ման են ածում դռնէզուռ և երգում.

Խուշկուրուրիկն էկեր ա,

Շալէ շապիկ խագեր ա,

Ջովէ գօտիկ կապեր ա,

Նրկնքուց ցող ա ուզում,

Գետնից պտուղ ա ուզում,

Նդ բերէք՝ պորտին քսնք,

Ձու բերէք՝ թաթին դնենք:

Տանեցիները դուրս են բերում մի ամանով ջուր և խուշկուրուրուկի գլխին, մասամբ էլ նրան ման ածող երեսաների վրայ են ածում: Ապա երեսաներին ձու և իւղ են տալիս, որ տանեն ձուաձեղ անեն՝ ուտեն զուարճանան:

Նաև չորս կամ հինգ որր և այրի կամ ամուլ կանայք լծւում են արօրին, ու տղամարդու շորեր հագած մի ուրիշ կին մաճկալի առաջնորդութեամբ զրեթէ չորացած գետակը վարում:

Աւելի յաճախ մի «անհաւատի», այսինքն ոչ քրիստոնէի հին կամ նոր գերիզմանը գիշերով ծածկաբար բաց են անում, զանգը վերցնում, տանում գետում եօթն անգամ լուանում, և ապա բերում կրկին իւր տեղը դնում:

Գիւղացիները սիրով նպաստում էին ինձ՝ պեղումներ կա-

տարեկու, որովհետեւ հաւատում էին, որ կռապաշտի գերեզմաններ բանալով՝ անձրեւ էի տեղացնում:

Ոմանք էլ էշ են լողացնում գետի մէջ, որ անձրեւ գայ:

Երբեմն էլ երաշտը յառաջանում է նրանից, որ հացատէր մարդիկ կամենալով իրենց հացը թանգ գնով վաճառել՝ երկինքը կապել են տալիս, որ բերքը ոչնչանայ:

Սրանք գրեացներին «գիր» են անել տալիս, որը էգ օձի արիւնով գրում է որձ օձի գլխին:

Կամ խմորից երեխայ են շինում և խանձարարում, զնում օրօրոցի մէջ և մի անգիտակ մարդ վարձում, որ ամբողջ օրը անդադար օրօրէ: Եթէ սա մինչև երեկոյ օրօրում է՝ երկինքը կապւում է, իսկ եթէ հետաքրքրւում է, թէ ինչու են լաց չլինող երեխային այսքան երկար օրօրել տալիս և բաց է անում խանձարուրը երեխային տեսնելու՝ դիւթը քանդւում է:

Երկինք կապողներից ճարտարագոյնները մի անտեսանելի էշ են շինում, որը զուլով սար ու ձոր շրջում է: Սա քանի զըռում է՝ երկինքը կապւում է: Մարդիկ լսում են սրա զոռցը, բայց իրեն չեն տեսնում: Սակայն նա, ով երկնոց (սիրի-սիրի բոյսի տերերը) ունի ձեռքում, տեսնում է իշին, նրան ջարդ ու փշուր անում և այսպիսով բաց անում երկինքը:

Կարկուտ.—Կարկտի պատճառած ֆնսաններից ազատ ֆնալու համար ճշ թէ ուրիշ գաւառների նման Զատիկից մինչև Վարդափառ ամէն երկուշաբթի, այլ միայն մի օր, Մ. Թադէոս առաքեալի տօնին, կարկտի կիրակի են պահում:

Իսկ կարկուտ եկած միջոցին դիմում են հետեւեալ միջոցների՝ կարկուտը կտրելու:

1) Ծրագներ են վառում:

2) Սաչերկաթը ¹⁾ դուրս են ձգում:

3) Եկեղեցու զանգակները զարնում են:

4) Աւջինկ տղաները կարկուտի մի հատիկ զնում են տան շէմբի վրայ և զանակով կտրում:

ՈԳԻՆԵՐԻ ՊԱՇՏԱՄՈՒՆՔ

Ա. Բարի ոգիներ

Տան դէլվաթ.—Սա մի ոգի է, որ անտեսանելի կերպով ապում է տան մի որեւէ անկիւնում, երբեմն էլ երևում տան տէրին օձի, մկան, մարդու, իշի և այլ կերպարանքով:

¹⁾ Թոնրի վրայ դրուող խաչաձև երկաթ: